

מבט על, גיליון 239, 30 בינואר 2011

בית הדין המיוחד ללבנון (STL) – נהלים והתנהלות

אוואן אלטרמן

מעבר להשלכות הפוליטיות והאסטרטגיות הנובעות מהקמתו של בית הדין המיוחד ללבנון לחקר רצח אל-חרירי בלבנון (STL), ישנן סוגיות משפטיות חשובות שעשויות אף הן להשפיע על עתידה של לבנון ועל הביטחון האזורי.

בית הדין הבינלאומי הוקם מכוח החלטה 1757 של מועצת הביטחון של האו"ם מיום 30 במאי 2007, אשר כללה הן הסכם על דעת ממשלת לבנון והאו"ם והן את ה"תקנון" שפירט את התנאים הבסיסיים לפעולתו של בית הדין. מאחור יותר אמצו שופטי בית הדין המיוחד כללי פרוצדורה וראיות (RPE). ב-17 בינואר 2011, הגיש דניאל בלמאר, התובע העצמאי של בית הדין המיוחד כתב אישום בעניין רצח ראש ממשלת לבנון לשעבר, רפיק אל-חרירי. היכרות בסיסית עם הדינמיקה המשפטית של בית הדין עשויה לתרום להבנת הסיפור שיתפתח בשבועות ובחודשים הקרובים. הנקודות שלהלן מבוססות על הוראות התקנון וכללי הפרוצדורה והראיות, ה-RPE.

פרוצדורת הקדם משפט של בית הדין המיוחד של האו"ם

אישור להגשת כתב האישום ע"י שופט קדם המשפט: דניאל פראנזאן, "שופט קדם המשפט" של בית הדין המיוחד, חייב לבחון את כתב האישום (ואת ה"ראיות התומכות"). עליו לקבוע האם כתב האישום מצביע, על פניו, כי החשודים) אכן בצעו את הפשעים) המיוחסים להם. לאחר שבחן את כתב האישום, על השופט פראנזאן להחליט האם לאשר או לבטל את סעיפי האישום, או לאשר כמה מהם, או לבקש מהתביעה או לאפשר הכללת ראיות תומכות נוספות. בשלב זה עליו "לספק נימוקים להחלטתו".

בעוד שהשופט פראנזאן "יעדכן את התובע באשר למועד בחינת כתב האישום", לא חלה עליו כל חובה לידע את הציבור בנוגע למועד זה, וההחלטה על מועד מסירת מידע זה נתונה בלעדית לשיקול דעתו. בכירים מטעמו של בית הדין המיוחד העריכו, כי הבחינה צפויה להימשך בין שישה לעשרה שבועות לפחות.

פרסום כתב האישום: עם אישור הגשת כתב האישום, הכללים הפרוצדוראליים של בית המשפט המיוחד ללבנון מחייבים את "פרסומו ברבים" של כתב האישום, אף כי אין הכרח לפרסם את "החומרים המסייעים", הראיות התומכות בכתב האישום. העדר הפרסום לפני האישור הינו צעד שנועד להגן על זכויות החשודים: שמותיהם אינם מפורסמים ברבים עד לבדיקת עבודת התובע בידי שופט נייטרלי. "ב"נסיונות מיוחדות" ו"בשירות הצדק", רשאי השופט פראנזאן להיעתר לבקשה להסתיר מעיני הציבור מקצת מחומר הראיות או את כולו. להוציא נסיבות חריגות שכאלה, במועד האישור, הציבור הלבנוני והציבור בעולם כולו יתוודע לשמות המואשמים, לפשעים המיוחסים להם, וכן לעובדות בסיסיות של התיק. עוד קודם לכן, הציבור יוכל ללקט מידע על התיק משימועים שיתקיימו בפני "לשכת הערעורים", היה והשופט פראנזאן יחליט להפנות אליה שאלות משפטיות.

צווי מעצר: בד בבד עם אישור הגשת כתב האישום, באפשרותו של השופט פראנזאן להוציא צו מעצר לנאשם. הוא רשאי לעשות זאת לבקשת התביעה, במקרה שנאשם עלול לברוח, להכשיל את החקירה או את דיוני בית המשפט, או לבצע פשע דומה לפשע שבו הוא מואשם. צו המעצר עשוי להיות מוצא למדינה(ות) הרלוונטיות או לאינטרפול.

מה יקרה אם לבנון לא תשתף פעולה?

שיתוף פעולה של לבנון ושל מדינות אחרות: בדומה להיבטים אחרים של הפרוצדורה בבית הדין המיוחד, מעצר הנאשמים יחייב שיתוף פעולה מצד לבנון ו/או מצידן של מדינות אחרות. תנאי פעולתו של בית הדין המיוחד – אשר קיבלו תוקף בהחלטה מחייבת של מועצת הביטחון של האו"ם – מחייבים את שיתוף הפעולה של ממשלת לבנון עם בית הדין המיוחד. היה ולבנון לא תשתף פעולה בתוך 30 יום – למשל, עקב ביסוס משטר פוליטי חדש בביירות – אזי בסמכותו של השופט פראנזואן לקבוע זאת. במקרה כזה, נשיא בית הדין המיוחד יקיים התייעצויות עם הממשלה הלבנונית במטרה להשיג שיתוף פעולה. במקרה של כישלון התייעצויות (אי הגעה ל"תגובה משביעת רצון" במסגרת "לוח זמנים סביר"), בסמכותו של נשיא בית הדין המיוחד להפנות את העניין למועצת הביטחון. מועצת הביטחון, בתורה, רשאית לנקוט פעולה כנגד לבנון בגין הפרת החלטה 1757, אשר מכוחה קם בית הדין המיוחד ללבנון. מובן מאליו, שפעולה שכזו תהיה כפופה לשיקולים פוליטיים ולכללי הפעולה המקובלים במועצת הביטחון (לרבות אפשרות של הטלת וטו).

בשונה מהתקנונים של בתי דין בינלאומיים מסוימים, המסמכים המסדירים את פעולת בית הדין המיוחד ללבנון לא מחייבים שיתוף פעולה מצידן של מדינות אחרות פרט ללבנון. הכללים הפרוצדוראליים של בית הדין המיוחד מפרטים תהליך להפניית בקשה למדינה שלישית, אך ללא יכולת אכיפה. אין לצפות לשיתוף פעולה מצידן של אירן וסוריה.

משפט שלא בפניהם: לבסוף, בית הדין המיוחד רשאי לערוך משפטים שלא בפני הנאשמים. במשפט מסוג זה, הנאשמים רשאים למנות סגור או שניתן למנות סגור עבורם. לפיכך, גם במקרה שלא ניתן לעצור נאשמים (למשל, בשל אי שיתוף פעולה מצידה של לבנון או מצד מדינות אחרות), התהליך המשפטי יכול בכל זאת לנוע במסלולו.

אי-תלות בפוליטיקה הפנים-לבנונית: עבור רוב המשקיפים, העובדה היסודית של בית הדין המיוחד ללבנון היא שבעקרון, הוא פועל ללא תלות בפוליטיקה הפנים-לבנונית. ראשית, מועד הגשת כתבי האישום ואישורם נשלט בידי תובע קנדי ושופט בלגי, ולא בידי מתווכים לבנוניים בעלי השפעה. כך גם אשר למועד פרסום המידע על התיק; וכך גם קצב התנהלות המשפט, הערעורים, גזר הדין וכיו"ב אשר יהיו בשליטת בית הדין המיוחד, אם אכן יחליט להתקדם בעריכת המשפטים.

שנית, בעוד שממשלת לבנון יכולה להכביד על עבודתו של בית הדין המיוחד (בסירוב להעביר לידי בית המשפט את הנאשמים או בשלילת מימון לפעולתו), הרי שקרוב לודאי שהיא לא תוכל לעצור את עבודתו בכוחות עצמה. אם לבנון תסרב להעביר לידי בית המשפט את הנאשמים, ניתן יהיה לערוך להם משפט שלא בפניהם. אם ממשלת לבנון לא תשתתף במימון פעולתו של בית הדין המיוחד, אזי ניתן יהיה לאתר מימון ממקורות אחרים. התפטרות של שופטים לבנונים מבית הדין המיוחד (או סירובם לקבל על עצמם את תפקיד השיפוט) עלולה להסב נזק רב, אך לפחות על פי מסמכי הייסוד של בית הדין המיוחד, השופטים עצמם הם אלה שצריכים ליזום את התפטרותם מתפקידם או את סירובם לקבל על עצמם את התפקיד. (עם זאת, החשש להתנקשויות בחייהם של שופטים מציב סיכון ממשלי).

מועצת הביטחון של האו"ם קיבלה החלטה על הקמת בית הדין המיוחד, ושינוי כיוון עשוי בהחלט לחייב הצבעה במועצת הביטחון. חסן נסראללה, בשאר אסד והאייתולה עלי חמינאי ניצבים בפני הסיכון שבסופו של דבר השליטה בתהליך משפטי זה לא תהיה בידיהם. עובדה זו ממנפת את התומכים בעבודתו של בית הדין המיוחד. ניתן להניח כי זהו הדבר שממנו נסראללה ובני בריתו חוששים יותר מכל ביחס לבית הדין המיוחד ללבנון.